Instytut Pamięci Narodowej - Kraków

Infografiki historyczne. Wrzesień 1939

- Wrzesień 1939. Droga do wojny 1918-1939
- Wrzesień 1939. Przygotowania
- Wrzesień 1939. A więc wojna
- Wrzesień 1939. Obrona przed niemiecką agresją (4-16 września)
- Wrzesień 1939. Sowiecka agresja na Polskę
- Wrzesień 1939. Walka na dwa fronty
- Wrzesień 1939. Bilans kampanii
- Wrzesień 1939. Zbrodnie wojenne

Czy wybuch II wojny był nieunikniony? Czy jej korzenie tkwiły już w nowym europejskim ładzie, zaprowadzonym przez zwycięską ententę po I wojnie światowej? Co wydarzyło się w Europie i na świecie w ciągu dwóch dekad, które poprzedzały atak III Rzeszy i Związku Sowieckiego na Polskę?

1 / DROGA DO WOJNY 1918-1939

„To nie jest traktat pokojowy, to jest zawieszenie broni na dwadzieścia lat”
marszałek Ferdinand Foch o traktacie wersalskim

Po pierwszej wojnie światowej Europa miała już inne oblicze polityczne. Traktat wersalski oraz traktaty podpisane w Trianon, Saint-Germain-en-Laye i Neuilly-sur-Seine, a także upadek monarchii w Rosji i zwycięstwo tam bolszewizmu, zmieniły zasadniczo dotychczasowy porządek, czego efektem było powstanie dziewięciu nowych państw, przede wszystkim kosztem Niemiec i Austro-Węgier, które uznano za głównych winowajców wybuchu wojny. Straty terytorialne, ogromne kontrybucje i ograniczenia gospodarcze wywoływały głębokie niezadowolenie w wielu społeczeństwach, budząc do życia ruchy nacjonalistyczne. Choć na wschodzie Europy Sowietom nie powiódł się zamiar wzniecenia rewolucji, która miała ogarnąć cały kontynent, to Stalin nie rezygnował z budowy wielkiej machiny wojennej. Niemieckie „poczucie krzywdy” i umacnianie się sowieckiego imperium wróżyły, że nowy europejski ład nie utrzyma się długo.

WARUNKI TRAKTATU WERSALSKIEGO Z NIEMCAMI 28.06.1919

1. Przekazanie części swojego terytorium Polsce, Francji, Belgii, Danii, Czechosłowacji i Lidze Narodów
2. .Demilitaryzacja Nadrenii (zakaz stacjonowania tam żołnierzy niemieckich)
3. Zredukowanie armii do 100 tys. oraz zakaz posiadania przez nią broni pancernej, marynarki wojennej i lotnictwa bojowego
4. Zniesienie powszechnego obowiązku służby wojskowej
5. Zapłata kontrybucji w wysokości 31,5 mld dolarów (132 mld marek w złocie)
6. Poszanowanie suwerenności Austrii i wyrzeczenie się zamiaru Anschlussu oraz uznanie niepodległości Czechosłowacji i Polski (ale nie granic tych państw)

(Zabezpieczeniem postanowień była okupacja przez Ententę zachodniego brzegu Renu)

WARUNKI TRAKTATU W SAINT-GERMAIN-EN-LAYE Z AUSTRIĄ 10.09.1919

1. Przekazanie części swojego terytorium Czechosłowacji, Królestwu Słoweńców, Chorwatów i Serbów (SHS), Rumunii, Włochom oraz Polsce
2. Ograniczenie armii do 30 tys. żołnierzy, zakaz posiadania lotnictwa, broni pancernej i marynarki wojennej
3. Wypłacenie reparacji wojennych
4. Zobowiązanie do nierezygnowania z niepodległości (chyba że zgodziłaby się na to Liga Narodów)

WIELKIE ODLICZANIE

1919
Zwycięskie dla Polaków powstanie wielkopolskie, wygrana wojna polsko-ukraińska i wybuch pierwszego z trzech powstań śląskich

1920
Polskie zwycięstwo nad bolszewikami pod Warszawą

1921
Traktat ryski z bolszewikami ustanawiający granicę polsko-sowiecką
Polsko-francuska konwencja o pomocy wojskowej na wypadek agresji Niemiec oraz polsko-rumuński układ o wzajemnej pomocy w razie agresji sowieckiej

1922
Układ w Rapallo – nawiązanie współpracy między Republiką Weimarską a Rosją Sowiecką
Benito Mussolini przejmuje władzę we Włoszech

1923
Powstaje pierwszy obóz pracy przymusowej na Wyspach Sołowieckich na Dalekiej Północy – zalążek GUŁagu

1925
Powstaje niemiecka wojskowa szkoła lotnicza w pobliżu Lipiecka koło Woroneża w ZSRS, w której szkolono pilotów, obserwatorów lotniczych oraz personel naziemny
Układ w Locarno – Niemcy potwierdzają granice z Francją i Belgią, nie dotyczy to ich granic z Polską i Czechosłowacją

1928
Rozpoczyna się pierwszy plan pięcioletni zakładający dynamiczny rozwój przemysłu zbrojeniowego w ZSRS

1929
Otwarcie niemieckiej szkoły wojsk pancernych w Kazaniu w ZSRS
Protokół Litwinowa – wielostronny układ międzynarodowy mający charakter paktu o nieagresji, podpisany przez Polskę, ZSRS, Rumunię, Estonię i Łotwę
Początek kryzysu ekonomicznego w Europie

1932
Początek Wielkiego Głodu na Ukrainie
Polsko-sowiecki pakt o nieagresji (przedłużony w 1934 do końca 1945 roku)

1933
Dojście Hitlera do władzy i zawieszenie swobód obywatelskich w Niemczech
Powstanie obozu koncentracyjnego w Dachau
Polski plan wojny prewencyjnej z Niemcami (odrzucony przez Francję)

1934
Polsko-niemiecka deklaracja o niestosowaniu przemocy
ZSRS wstępuje do Ligi Narodów

1935
Wprowadzenie powszechnej służby wojskowej w Niemczech

1936
Remilitaryzacja Nadrenii przez Niemcy
Niemcy i Włosi angażują się w hiszpańską wojnę domową po stronie sił prawicowych, Sowieci po stronie sił lewicowych

1937
Włochy dołączają do paktu antykominternowskiego skierowanego przeciwko ZSRS
Wielki Terror w ZSRS

1938
Polskie ultimatum wobec Litwy i nawiązanie z nią stosunków dyplomatycznych
-Anschluss Austrii – Niemcy anektują 84 tys. km² z 6,7 mln ludności
Konferencja w Monachium – rządy Anglii i Francji godzą się na zajęcie przez Niemców czeskich Sudetów i powiększenie ziem III Rzeszy o 29 tys. km2 z 3,5 mln ludności
Wojska polskie wkraczają na Zaolzie, a także na Spisz
(Węgry zajmują południową Słowację i Ruś Zakarpacką)

1939
Niemcy okupują Czechy i Morawy, likwidując I Republikę Czechosłowacką, zajmują także litewską Kłajpedę
Utworzenie zależnego od III Rzeszy państwa słowackiego
Dwustronne gwarancje polsko-brytyjskie
Protokół o natychmiastowej pomocy francuskich sił zbrojnych w wypadku agresji niemieckiej na Polskę
Pakt Ribbentrop-Mołotow – III Rzesza i ZSRS dzielą na strefy wpływów Europę Środkowo-Wschodnią (IV rozbiór Polski)
Polsko-brytyjski układ sojuszniczy

#POLSKA
#FRANCJA
#WIELKA BRYTANIA
#ZSRS
#RZESZA NIEMIECKA
#FASZYZM
#NAZIZM
#ZŁAMANIE TRAKTATÓW
#GOSPODARKA

HITLER U WŁADZY

Władze wojskowe Republiki Weimarskiej starały się nieoficjalnie wzmacniać potencjał militarny państwa, a społeczeństwo niemieckie ciągle odczuwało skutki traktatu wersalskiego. Kryzys ekonomiczny przyniósł masowe bezrobocie i spadek wartości pieniądza. Rozczarowanie dotychczasowymi rządami ułatwiło Adolfowi Hitlerowi przejęcie władzy. Na początku lat trzydziestych Narodowosocjalistyczna Niemiecka Partia Robotników (NSDAP) zaczęła zyskiwać coraz większe poparcie. Przełomowy był rok 1933, kiedy Hitler został szefem rządu (kanclerzem), a jego partia ponownie wygrała wybory. Wkrótce zawieszono niektóre prawa konstytucyjne, rozpoczęto budowę obozu koncentracyjnego w Dachau i przystąpiono do brutalnej rozprawy z wrogami politycznymi. W atmosferze ideologii rasistowskiej tężał antysemityzm. Hitler zarzucił dotychczasową współpracę z ZSRS, przyjął postawę jednoznacznie antykomunistyczną, równocześnie łamiąc postanowienia traktatu wersalskiego, zaczął rozbudowywać niemiecką armię.

STALIN RZĄDZI

Z wyniszczającej pierwszej wojny światowej, rewolucji 1917 roku i krwawej wojny domowej zwycięsko wyszli bolszewicy. Utworzony w 1922 roku Związek Socjalistycznych Republik Sowieckich (ZSRS) potrzebował jednak kilku lat funkcjonowania gospodarki wolnorynkowej (okres NEP – Nowej Ekonomicznej Polityki) zanim na ogromną skalę rozpoczęto industrializację rolniczego kraju. W ramach tak zwanych planów pięcioletnich budowano liczne fabryki, linie kolejowe, kanały. Sowieckie władze wykorzystywały przy tym niewolniczą pracę setek tysięcy robotników i więźniów zesłanych do obozów pracy przymusowej (łagrów). Industrializacja sowiecka pociągnęła za sobą zagładę milionów istnień ludzkich – były to ofiary katorżniczej pracy w nieludzkich warunkach, zmarli z głodu chłopi, zamordowani przeciwnicy polityczni, osoby, które na śmierć skazała ideologia walki klas. Jednocześnie komunistyczny dyktator Józef Stalin zbroił się na gigantyczną skalę. Zanim wybuchła nowa wojna, ZSRS miał do dyspozycji więcej czołgów niż wspólnie wszystkie pozostałe armie europejskie.

WIELKI KRYZYS

Krach na nowojorskiej giełdzie w 1929 roku (tzw. czarny czwartek) uważa się za początek kryzysu ekonomicznego na skalę światową. Wartość wyprzedawanych akcji szybko spadała, kolejne banki bankrutowały, tracono całe majątki. W wielu miejscach gwałtownie rosnące bezrobocie zagroziło podstawom ładu społecznego. Rozpacz ludzi i nagłe obniżenie poziomu życia przyczyniły się w wielu krajach do wzrostu nastrojów autorytarnych.

PUNKTY ZAPALNE

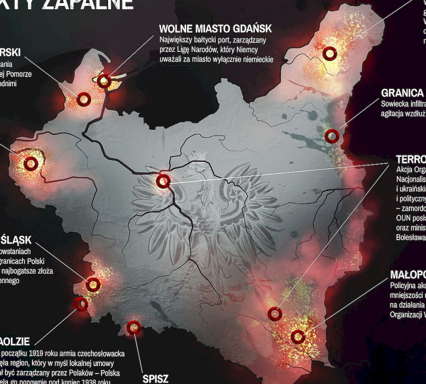

WOLNE MIASTO GDAŃSK
Największy bałtycki port, zarządzany przez Ligę Narodów, który Niemcy uważali za miasto wyłącznie niemieckie

KORYTARZ POMORSKI
Niemcy domagają się powstania eksterytorialnej drogi łączącej Pomorze Zachodnie z Prusami Wschodnimi

WIELKOPOLSKA
Wywalczona podczas jedynego zwycięskiego powstania prowincja z mniejszością niemiecką

GÓRNY ŚLĄSK
Po trzech powstaniach śląskich w granicach Polski znalazły się najbogatsze złoża węgla kamiennego

ZAOLZIE
Na początku 1919 roku armia czechosłowacka zajęła region, który w myśl lokalnej umowy miał być zarządzany przez Polaków – Polska objęła go ponownie pod koniec 1938 roku

SPISZ
Spór terytorialny z Czechosłowacją, rozstrzygnięty na niekorzyść Polski w 1924 roku przez Radę Ambasadorów i Ligę Narodów – w 1938 roku Polska wymusza niewielką zmianę granic

WILEŃSZCZYZNA
W wyniku akcji zbrojnej gen. Lucjana Żeligowskiego Wilno zostało przyłączone do Polski, co spowodowało napięcie w stosunkach z Litwą

GRANICA Z ZSRS
Sowiecka infiltracja i komunistyczna agitacja wzdłuż całej granicy

TERROR OUN
Akcja Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów przeciwko polskim i ukraińskim działaczom społecznym i politycznym szukającym porozumienia – zamordowanie przez przedstawicieli OUN posła Tadeusza Hołówki (1931) oraz ministra spraw wewnętrznych Bolesława Pierackiego (1934)

MAŁOPOLSKA WSCHODNIA
Policyjna akcja represyjna przeciwko mniejszości ukraińskiej w odpowiedzi na działania sabotażowe Ukraińskiej Organizacji Wojskowej w 1930 roku

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ
Oddział w Krakowie

OPRACOWANIE I GRAFIKA: ŁUKASZ WRONA, PAWEŁ KUROWSKI
KOORDYNATOR: MICHAŁ MASŁOWSKI
KONSULTACJE: DR WOJCIECH FRAZIK, DR TEODOR GĄSIOROWSKI, DR DAWID GOLIK, KRZYSZTOF PIĘCIAK

BIBLIOGRAFIA
Henryk Batowski, *Między dwiema wojnami 1918–1939. Zarys historii dyplomatycznej*, Kraków 1988
Jerzy Krasuski, *Między wojnami. Polityka zagraniczna II RP*, Warszawa 1985
Jan Karski, *Wielkie mocarstwa wobec Polski 1919–1945. Od Wersalu do Jałty*, Lublin 1998
Krzysztof Fudalej, *Współpraca Reichswehry i Armii Czerwonej przed 1933 rokiem - fakty a mity polskiej historiografii*, „Dzieje Najnowsze” 2017, R. 49

Porównanie potencjału gospodarczego i militarnego III Rzeszy, Związku Sowieckiego i II Rzeczpospolitej, u progu II wojny światowej wypada niestety na naszą niekorzyść.

2 / PRZYGOTOWANIA

„Nie tylko nie damy całej sukni, ale nawet guzika nie damy"
marszałek Edward Śmigły-Rydz

Po odejściu od systemu wersalskiego w 1935 roku hitlerowskie Niemcy dynamicznie rozwijały swoje siły zbrojne, w tym broń pancerną i lotnictwo. Połączenie obu komponentów było podstawą koncepcji blitzkriegu, czyli wojny błyskawicznej. W ZSRS z kolei Stalin rozbudowywał Armię Czerwoną, realizując pięcioletnie plany gospodarcze, które pozwoliły na stworzenie milionowych sił zbrojnych, z przytłaczającą przewagą sprzętową nad każdą ówczesną armią świata. Natomiast sytuacja Wojska Polskiego w latach trzydziestych przedstawiała się bardzo niekorzystnie – brakowało czołgów, nowoczesnych myśliwców i artylerii przeciwpancernej. Modernizacji polskiej armii zamierzano dokonać w ramach sześcioletniego planu zatwierdzonego w 1936 roku. Stan finansów państwa i problemy organizacyjne nie pozwoliły na jego rozwinięcie do wybuchu wojny. Wobec tego stawiano na działania polityczne i układy sojusznicze z Rumunią, Wielką Brytanią i Francją.

	NIEMCY	POLSKA	ZSRS
PKB (wyrażone w dolarach międzynarodowych z 1938 roku)	342 351	67 788	405 220
POPULACJA (■ = 1 000 000)	40%	69,2%	13,7%

POTENCJAŁ MOBILIZACYJNY // OSTATECZNIE ZMOBILIZOWANO W 1939 R. □

	NIEMCY	POLSKA	ZSRS
Tankietki – małe pojazdy gąsienicowe, najczęściej dwuosobowe i nie mające wieży. Powstały po doświadczeniach pierwszej wojny światowej. Na polu walki miały wspierać piechotę ogniem karabinu maszynowego (a niekiedy także armaty 20 mm) oraz wykonywać zadania rozpoznawcze. W momencie wybuchu drugiej wojny światowej były już przestarzałe i nie mogły odegrać istotnej roli.	0	390	2 547
Czołgi lekkie – ich waga nie przekraczała zazwyczaj 10 ton, pancerz miał zwykle 10-30 mm grubości, a uzbrojenie składało się z armaty oraz karabinu maszynowego. Godnymi przeciwnikami nowoczesnych polskich czołgów 7TP (armata kaliber 37 mm) były czołgi Pz-35(t) i Pz-38(t) przejęte przez Niemców w Czechach, a także sowieckie T-26.	3015	181	11 400
Czołgi średnie – w 1939 roku stanowiły niewielki procent wozów bojowych. Ich znaczenie wzrosło w trakcie działań drugiej wojny światowej. Miały gruby pancerz i armatę (często kaliber 75 mm).	331	-	503
Czołgi szybkie (BT, z ros. *bystrochodnyj tank*) – ewenement sowieckiego uzbrojenia. Załoga mogła szybko zdemontować gąsienice i poruszać się na kołach po dobrych drogach. Był to czołg ofensywny, skonstruowany z myślą o wielkich operacjach na zachodzie Europy.	-	-	7 100
	3 346	571	21 550
Myśliwce	1 089	176	1 385
Bombowce	1 146	156	1 080
Obserwacyjne i łącznikowe	310	84	247
	2 221	428	~3 300

Łącznie Armia Czerwona posiadała 68 000 samolotów bojowych

STRUKTRUA JEDNOSTEK

Polska **dywizja piechoty** ustępowała niemieckiej siłą ognia, ale przede wszystkim mobilnością – niemal całe zaopatrzenie trzeba było dowozić konnymi taborami. Niedostatek broni przeciwpancernej kompensowały nowoczesne karabiny przeciwpancerne.

Polska **brygada kawalerii** górowała nad piechotą mobilnością i możliwością wejścia do walki z wypoczętymi żołnierzami, mając przy tym mniej środków ogniowych. Część żołnierzy nie brała udziału w walce, zajmując się zabezpieczeniem koni.

Jednostki pancerne różniły się nie tylko wielkością i liczbą czołgów, ale przede wszystkim sposobem ich użycia, czyli taktyką. Polska taktyka użycia czołgów zakładała wykorzystanie ich jako ruchomych gniazd karabinów maszynowych i lekkich armat wspierających piechotę. Dla Niemców była to „pancerna pięść", która miała uderzyć w wybrane punkty obrony i przełamać je.

POLSKIE PLANY OBRONNE

WSTĘPNE USTALENIA PLANU OBRONY „ZACHÓD" zakładały obronę na całej długości granicy (1) i stopniowe wycofywanie się w oczekiwaniu na wsparcie sojuszników (2). Plan opracowano dopiero w 1939 roku. Przewidywał budowę umocnień (Mława, Węgierska Górka, linia Narwi) oraz zakup pięćdziesięciu francuskich czołgów Renault R-35.

PLAN OBRONY „WSCHÓD" był najbardziej dopracowany. Zakładał wykorzystanie bagnisk Polesia (A) oraz sieci umocnień wznoszonych aż do chwili wybuchu wojny (B). Dla osiągnięcia przewagi nad flotą sowiecką zakupiono dwa niszczyciele typu „Grom" (C) – jedne z najnowocześniejszych na świecie, o bardzo silnej artylerii.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ
Oddział w Krakowie

OPRACOWANIE I GRAFIKA: ŁUKASZ WRONA, PAWEŁ KUROWSKI, MAREK PIWOŃSKI
KOORDYNATOR: MICHAŁ MASŁOWSKI
KONSULTACJE: DR TEODOR GĄSIOROWSKI, KRZYSZTOF PIĘCIAK, DR DAWID GOLIK

BIBLIOGRAFIA

- Marian Porwit, *Komentarze do historii polskich działań obronnych 1939 roku*, t. 1-3, Warszawa 1969–1976
- Paweł Wieczorkiewicz, *Kampania 1939 roku*, Warszawa 2001
- Leszek Moczulski, *Wojna polsko 1939*, Warszawa 2009
- *Mały Rocznik Statystyczny 1939*, Warszawa 1939
- Adam Jońca, Jan Tarczyński i Rajmund Szubański, *Wrzesień 1939: pojazdy Wojska Polskiego* ; barwa i bron, Warszawa 1990
- Paweł Rozdeństwieński, *Czołg 7TP*, Warszawa 2012
- *Studium planu strategicznego Polski przeciw Niemcom Tadeusza Kutrzeby i Stefana Mossora*, Warszawa 1987
- https://forsal.pl/artykuly/722064,jaki-polski-historyczne-rozwoj-gospodarki-przez-150-lat.html

Pierwsze trzy dni kampanii wrześniowej nazywane są bitwą graniczną. Mimo bohaterstwa polskich żołnierzy nie udało się zrealizować przedwojennego planu obrony przed niemiecką agresją.

3 / A więc wojna !!!

„Nie zrozumcie mnie źle, 1. pułk KOP spełni rolę Leonidasa, ale myślcie o swoim skrzydle i tyłach"
płk Janusz Gałądyk, dowódca 1 Brygady Górskiej w trakcie walk pod Jordanowem

Pierwsze trzy dni kampanii wrześniowej są nazywane bitwą graniczną. Zgodnie ze wstępnymi założeniami Planu Zachód, polskie jednostki miały wstrzymać i spowolnić natarcie nieprzyjaciela i stopniowo wycofywać się na zasadniczą linię obrony wzdłuż wielkich, polskich rzek: Bugu, Wisły i Sanu. Niestety niemieckie dywizje przemieszczały się dużo szybciej, omijając umocnione polskie pozycje i okrążając broniące je oddziały. Bohaterska i twarda postawa polskich żołnierzy ulegała przed niemiecką przewagą liczebną, siłą ognia i precyzyjnymi działaniami lotniczymi.

POLSKIE LOTNICTWO

Już od pierwszych godzin wojny nad Polską pojawiły się niemieckie bombowce i osłaniające je myśliwce. Do walki z nimi wzbiły się samoloty z eskadr, które rozproszono po wszystkich polskich armiach - po ok. 10 maszyn rozpoznawczych i ok. 10-20 myśliwców. Najsilniejsze jednostki pozostawiono jako Odwód Naczelnego Dowództwa. Były to Brygada Pościgowa (54 samoloty) wykorzystywana do obrony Warszawy i Brygada Bombowa (87 samolotów) do wsparcia kluczowych miejsc linii obronnych.

LINIE OBRONY

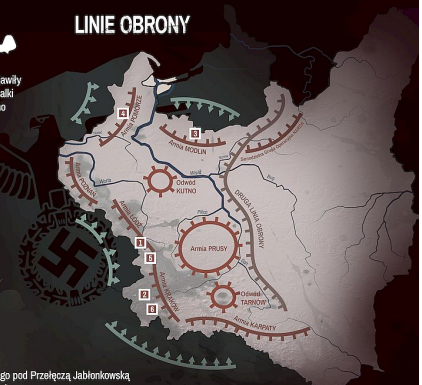

PIERWSZE STRZAŁY

Padły jeszcze przed... 1 września.
26 sierpnia doszło do próby zajęcia tunelu kolejowego pod Przełęczą Jabłonkowską
28 sierpnia zamach bombowy na dworzec w Tarnowie
31 sierpnia seria prowokacji (w tym w Gliwicach)

TCZEW 1 września
Za pierwsze starcie bojowe można uznać walki o mosty na Wiśle w Tczewie, zakończone wysadzeniem mostów.

WIELUŃ 1 września
Bombardowanie Wielunia.
Historycy nie są pewni, czy nalot miał miejsce o 4:40 czy 5:40.

WESTERPLATTE 1-7 września
Wojskowa Składnica Tranzytowa była polskim skrawkiem terenu w obrębie Wolnego Miasta Gdańsk. Potajemnie przygotowano ją do obrony: zwiększono liczbę żołnierzy, pod pretekstem remontu wybudowano schrony bojowe w piwnicach budynków, oraz dostarczono armatę kal. 75 mm, 2 armaty ppanc kal. 37 mm, 4 moździerze kal. 81 mm i 40 rkm-ów i ckm-ów.

Po drugiej stronie atakował szkolny pancernik Schleswig–Holstein, który przypłynął do Gdańska pod pozorem kurtuazyjnej wizyty. (przewiózł w ukryciu pod pokładem Kompanię Szturmową Kriegsmarine ok. 230 żołnierzy), Mógł strzelać 4 działami 280 mm i 6 działami 150 mm (łączna waga salwy 1215 kg przy polskiej odpowiedzi 35 kg).

Ponadto Westerplatte otaczało 1500 żołnierzy wyposażonych w 85 armat i 35 rkm-ów i ckm-ów.

BITWA GRANICZNA

1 Starcie pod Mokrą 1-2 września *Popis skuteczności polskiej brygady kawalerii.*

Kawaleria w Polsce pełniła rolę wojsk szybkich, kosztem siły ognia oraz liczebności (do walki stawało od 50% do 85% kawalerzystów, resztę stanowili koniowodni). Pod Mokrą Wołyńską Brygadę Kawalerii atakowała niemiecka 4 Dywizja Pancerna. W starciu z polską kawalerią niemiecka dywizja pancerna straciła ok. 100 pojazdów – w tym ponad 60 czołgów. Wiele z nich udało się Niemcom wkrótce naprawić. Finalnie jednak polska kawaleria musiała się wycofać.

2 Węgierska Górka 2-3 września *Westerplatte południa.*

Półtora dnia bronili się żołnierze 1. Brygady Górskiej, wykorzystując nieukończone schrony bojowe. 1200 żołnierzy polskich przeciwko 17 000 żołnierzom niemieckim z 7 Dywizji Piechoty wyposażonych m.in. w artylerię 150mm.

3 Mława 1-3 września *Najkrótsza droga na Warszawę.*

55 schronów bojowych budowanych od lipca obsadzone przez 20 Dywizję Piechoty powstrzymuje 4 dywizje niemieckie. Niemcy nie przełamali fortyfikacji, Polacy musieli się wycofać pod groźbą okrążenia. Polacy stracili 1200 zabitych i rannych a Niemcy 1800 zabitych i 4 000 rannych oraz 72 pojazdy pancerne.

4 Bory Tucholskie 1-5 września *Prawdziwa szarża.*

Armia Pomorze broniła tzw. korytarza pomorskiego, który pełnił rolę łącznika z Gdańskiem. Zamęt organizacyjny i mniejsza szybkość poruszania doprowadził do powstania luk w obronie, w które wlało się 300 niemieckich czołgów. Znaczna część polskich sił została okrążona. Odwrót polskich sił umożliwiła ofiarna szarża 2 szwadronów 18 Pułku Ułanów Pomorskich, w czasie której zginęło lub zostało rannych 40% kawalerzystów.

5 Bitwa pod Częstochową 1-2 września *Zapomniana reduta.*

Na linii umocnień polska 7 Dywizja Piechoty powstrzymywała atak 2 dywizji pancernych i 4 dywizji piechoty. Zanim Polacy wycofali się, zdołali uszkodzić ponad 60 pojazdów pancernych wroga.

6 Bitwa pod Jordanowem 1-3 września *Polskie czołgi manewrują po górach.*

W trakcie walk w Beskidach polska 10 Brygada Kawalerii, 1 B Górska i pociąg pancerny nr 51 uratowały Armię Kraków przed okrążeniem. Mając tylko 16 czołgów, 28 tankietek, 16 dział polowych i przeciwpancernych oraz pociąg pancerny powstrzymywały ok. 600 niemieckich czołgów i pojazdów opancerzonych. Brygadą doskonale manewrował płk. Stanisław Maczek a żołnierze skutecznie wykorzystywali swoją broń. Załoga jednej z armat ppanc. - Franiczek Dziuba i Wincenty Dziechciarz – zniszczyła aż 7 nieprzyjacielskich czołgów.

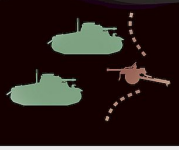

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ
Oddział w Krakowie

OPRACOWANIE I GRAFIKA: ŁUKASZ WRONA, PAWEŁ KUROWSKI, MAREK PAWOŃSKI
KOORDYNATOR: MICHAŁ MASŁOWSKI
KONSULTACJE: DR TEODOR GĄSIOROWSKI, DR DAWID GOLIK, KRZYSZTOF PIĘCIAK

BIBLIOGRAFIA

- Apolonia Zaniki, Bitwy polskiego Września, Kraków 2008
- Jerzy Cyrek, Polskie lotnictwo myśliwskie w boju wrześniowym, Gdańsk 2000
- Leszek Moczulski, Wojna polsko 1939, Warszawa 2009
- Paweł Wieczorkiewicz, Kampania 1939 roku, Warszawa 2001
- Piotr Derdej, Westerplatte - Oblężenie - Hel 1939, Warszawa 2008
- Paweł Piotrowiewski, Czołg 7TP, Warszawa 2012
- Wojciech Zalewski, Andrzej Aksamitowski, Mława 1939, Warszawa 1994

Po pierwszych niepowodzeniach polskich wojsk w bitwie granicznej rozpoczął się odwrót nad Wisłę, aby tam utworzyć nową linię obrony.

4 / OBRONA PRZED AGRESJĄ 4-16.09

"Słońce wschodzi"

Rozkaz Naczelnego Wodza do gen. Tadeusza Kutrzeby oznaczający zgodę na rozpoczęcie manewru zaczepnego przeciwko wojskom niemieckim nad Bzurą

Chociaż bitwa graniczna nie przebiegała pomyślnie, to postawę obywateli i morale żołnierzy umocniła wiadomość o wypowiedzeniu Niemcom wojny przez Francję i Wielką Brytanię. Po pierwszych niepowodzeniach polskich wojsk rozpoczął się odwrót jednostek Wojska Polskiego nad Wisłę, aby tam utworzyć nową linię obrony, na której można by było bronić się do czasu alianckiej ofensywy. Większość armii zachowała spójność, tym samym nie powiódł się niemiecki plan rozbicia Polaków w zachodniej części kraju („Fall Weiss"). Co więcej, nietknięta Armia „Poznań" 9 września wykonała manewr zaczepny na skrzydło nacierającego na Warszawę wroga. Tak rozpoczęło się największe starcie zbrojne Wojny Obronnej 1939 roku – bitwa nad Bzurą.

WALKI ODWROTOWE

KALENDARIUM

04.09. Dla osłony przepraw przez Wisłę tworzy się Armię „Lublin"
05.09. Na Górnym Śląsku trwają walki grup ochotników z Niemcami
06.09. Wojska niemieckie zajmują Kraków [A]
07.09. Kapituluje polska załoga na Westerplatte [B]
08.09. Tworzy się Armię „Warszawa" mającą za zadanie obronę stolicy
09.09. Rozpoczyna się bitwa nad Bzurą – początek natarcia Armii „Poznań" [C]
10.09. Wojska niemieckie zajmują Poznań
11.09. Pod broniącą się Warszawę przybywa Adolf Hitler
12.09. Pierwsze oddziały niemieckie atakują Lwów [D]
13.09. Pod Annopolem i Solcem wojska niemieckie forsują Wisłę [E]
14.09. Niemcy zajmują Gdynię [F]
15.09. Pod Jaworowem 11. Dywizja Piechoty rozbija niemiecki zmotoryzowany pułk SS „Germania" [G]
16.09. Oddziały rozpoznawcze nacierającej z Prus Wschodnich niemieckiej 4. Armii i atakującej z Małopolski 14. Armii nawiązują kontakt w rejonie Włodawy [H]

NA WARSZAWĘ!

04.09. Zacięta obrona polskiej piechoty

05.09. Kontratak polskich czołgów – starcie 2. Batalionu Czołgów Lekkich z niemiecką 4. Dywizją Pancerną

06.09. Trwająca cały dzień walka polskiej 13. Dywizji Piechoty z dwoma niemieckimi dywizjami pancernymi pozwala wycofać się na wschód pozostałym oddziałom Armii „Prusy". Polska dywizja była ostatnią wielką zwartą jednostką wojskową przed Warszawą

07.09. Niemieckie czołgi przejeżdżają przez Rawę Mazowiecką i Mszczonów

08.09. Niemiecka szpica pancerna zostaje zatrzymana na ulicy Grójeckiej – trzy kilometry od Dworca Głównego

1 GRANICA POLSKO-NIEMIECKA
2 GÓRY BOROWSKIE
3 PIOTRKÓW TRYBUNALSKI
4 TOMASZÓW MAZOWIECKI
5 WARSZAWA

Bitwa nad Bzurą 9-18/22.09

+ Odciążyła polską obronę Warszawy
+ Pozwoliła zorganizować Armię „Warszawa", złożoną z wycofujących się oddziałów Armii „Łódź"
+ Odciągnęła uwagę Niemców od Lubelszczyzny oraz Przedmościa Rumuńskiego

- Została rozpoczęta zbyt późno
- Zabrakło konsekwencji w działaniu (przebijaniu się na południowy wschód)
- Walczących oddziałów nie wsparły Armia „Modlin" i Armia „Warszawa"
- Przewaga Niemców

ok. 425 000 vs ok. 225 000

11 DYWIZJI PIECHOTY	8 DYWIZJI PIECHOTY
2 DYWIZJE PANCERNE	1 BRYGADA KAWALERII
3 DYWIZJE LEKKIE	GOK 1 GRUPA OPERACYJNA KAWALERII
1 DYWIZJA ZMOTORYZOWANA	

Obrona Wizny 7-10.09

Pozycje nad Wizną broniły przeprawy przez Narew i blokowały drogę prowadzącą w kierunku twierdzy brzeskiej. Przez trzy dni obrońcy powstrzymywali ataki dwóch dywizji pancernych, dywizji zmotoryzowanej i brygady fortecznej, w sile około 30 000 żołnierzy.

DOWÓDCA POLSKIEJ OBRONY: kpt. Władysław Raginis

SKŁAD POZYCJI OBRONNYCH

PRZEDMOŚCIE RUMUŃSKIE

Wobec przełamania przez Niemców polskiej linii obrony na wielkich rzekach, Naczelny Wódz postanowił skoncentrować jak najwięcej jednostek w miejscu, które umożliwiałoby dłuższą obronę – wybór padł na tak zwane Przedmoście Rumuńskie.

POWIERZCHNIA 15 000 km²
4% POWIERZCHNI CAŁEGO KRAJU

ZALETY
- Sprzyjający obronie teren (rzeki, góry)
- Łatwy kontakt z neutralną Rumunią – dostęp do portów nad Morzem Czarnym przy ewentualnej ewakuacji wojsk

WADY
- Przewaga mniejszości narodowych (Ukraińcy od drugiej dekady września mordowali polskich żołnierzy i cywilów)
- Ryzyko niemieckiego ataku przez Węgry

Siły polskie 10 września liczyły ciągle 27 dywizji piechoty (część czterech znajdowała się w transportach), 10 brygad kawalerii i 1 brygadę pancerno-motorową oraz 172 samoloty (z czego 60 w brygadach pościgowej i bombowej). Część tych jednostek miała za zadanie bronić Warszawy, Modlina i Lwowa (łącznie około 150 000 żołnierzy). Jeszcze więcej (170 000) zaangażowanych było w bitwę nad Bzurą, która toczyła się w odległości około 2–3 tygodni marszu od Dniestru (przy nierealnym założeniu biernej postawy Niemców). W kierunku Przedmościa Rumuńskiego próbowały nieskutecznie przebijać się z Lubelszczyzny oddziały Armii „Kraków", Armii „Lublin" i Armii „Modlin", a spod Przemyśla oddziały Frontu Południowego.

DZIWNA WOJNA *fr. drôle de guerre*

ang. phoney war *(wojna głośników) lub bore war (nudna wojna)*
niem. Sitzkrieg *(wojna na siedząco)*

DZIAŁANIA PODJĘTE PRZEZ ALIANTÓW
- Pojedyncze naloty brytyjskiego lotnictwa na przygraniczne fabryki niemieckie (początkowo zrzucano tylko ulotki)
- Ograniczona ofensywa wojsk francuskich 7-16 września (ok. 12 km w głąb terytorium niemieckiego) 40 dywizji przeciwko 20 niemieckim

STRATY FRANCUSKIE	STRATY POLSKIE W CZASIE WOJNY OBRONNEJ
2000 ZABITYCH I RANNYCH	5700 DZIENNIE ZABITYCH I RANNYCH

12.09. KONFERENCJA W ABBEVILLE - FRANCUZI I BRYTYJCZYCY POSTANAWIAJĄ WSTRZYMAĆ JAKIEKOLWIEK DZIAŁANIA NA RZECZ BRONIĄCEJ SIĘ POLSKI

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ
Oddział w Krakowie

OPRACOWANIE I GRAFIKA: ŁUKASZ WRONA, PAWEŁ KUROWSKI
KOORDYNATOR: MICHAŁ MASŁOWSKI
KONSULTACJE: DR TEODOR GĄSIOROWSKI, DR DAWID GOLIK, KRZYSZTOF PIĘCIAK

BIBLIOGRAFIA

- Tadeusz Jurga, Bzura 1939, Warszawa 2001
- Daniel Korski, *Trzeci południkowy. Problem organizacji kolejowego tranzytu materiału wojennego do Polski przez Rumunię w latach 1921–1939*, „Europa Orientalis" 2014, nr 5
- *Studia z dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*, https://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/EOartykuly/view/File9382/6772
- Paweł Wieczorkiewicz, *Kampania 1939 roku*, Warszawa 2001
- Wojciech Włodarkiewicz, *Przednówkowe Rumuńskie*, 2001
- Wojciech Zalewski, *Piotrków 1939*, Warszawa 2000
- Wojciech Zalewski, *Wielki Atlas Kampanii Wrześniowej 1939*, Warszawa 2009
- Apolonisz Zawilski, *Bitwy polskiego Września*, Kraków 2009

Siedemnastego dnia wojny spełnił się najczarniejszy scenariusz. Do ataku na Polskę przystąpił jej drugi sąsiad – Związek Sowiecki.

5 / 17 WRZEŚNIA - AGRESJA ZSRS

„Oddziały z bronią, które jeszcze nie odpłynęły [do Rumunii lub na Węgry], mają pozostać w terenie i zwracają się twarzą na wschód i walczą"
płk. Stanisław Kopański, szef Oddziału Operacyjnego Sztabu Naczelnego Wodza

Siedemnastego dnia wojny spełnił się najczarniejszy scenariusz. Do wojny przeciwko Polsce przystąpił jej drugi sąsiad – Związek Sowiecki. Podstawą do działań był podpisany 23 sierpnia traktat Ribbentrop-Mołotow, z którego wynikały podział wpływów w Europie Środkowej, jak również kierunki przyszłych aneksji terytorialnych. Wkroczenie Armii Czerwonej oznaczało nie tylko definitywną klęskę militarną Wojska Polskiego, ale i olbrzymie ofiary, jakie w przyszłości pochłonąć miała ludność cywilna. 17 września 1939 roku rozpoczęła się sowietyzacja ziem wschodnich II Rzeczpospolitej, eksterminacja niektórych grup społecznych oraz wymazywanie polskiej kultury na Kresach.

CIOS W PLECY

SIŁY ZSRS

Do ataku na Polskę użyto sił 2 frontów:

FRONT BIAŁORUSKI
dowódca komandarm 2. rangi Michaił Kowaliow

ok. 200 000
2 400
400

FRONT UKRAIŃSKI
dowódca komandarm 1. rangi Siemion Timoszenko

ok. 265 000
2 336
335

OBRONA WSCHODNIEJ GRANICY

Korpus Ochrony Pogranicza
Za obronę wschodniej granicy odpowiadał Korpus Ochrony Pogranicza. Jednak w przededniu wojny z Niemcami część funkcjonariuszy przeniesiono na zachód kraju. Odesłano także większość broni wsparcia w tym ckm-y. Ponadto oddziały KOP posłużyły także do stworzenia kilku rezerwowych dywizji piechoty. 17 września wzdłuż granicy z sowietami stacjonowało jedynie ok. 12 000 KOP-owców.

22 BATALIONY KOP

Razem siły Armii Czerwonej (łącznie z formacjami tyłowymi), które przekroczyły granicę 17 września liczyły:

617 588
4 736
3 300
735

POLSKA REAKCJA

00:00 czasu polskiego (03:00 czasu moskiewskiego) Wręczono ambasadorowi notę podpisaną przez Wiaczesława Mołotowa. Sowieci usprawiedliwiali wkroczenie swoich wojsk kłamliwymi informacjami o upadku polskiego państwa i braku jego rządu. Ambasador nie przyjął noty.

04:45 Naczelne Dowództwo otrzymało meldunek z Horodenki (pułk KOP „Czortków") o rozpoczęciu walk z Sowietami.

08:00 „Radio Moskwa" i inne rozgłośnie radiowe podały treść noty przedstawionej polskiemu ambasadorowi.

11:30 Rozpoczęła się pierwsza narada władz Rzeczpospolitej w Kołomyi – uczestniczyli w niej Naczelny Wódz Edward Śmigły-Rydz, minister spraw zagranicznych Józef Beck oraz premier rządu RP Felicjan Sławoj-Składkowski. Polskie władze nie wydały wówczas żadnego oświadczenia do narodu, informującego o sowieckiej agresji.

11:50 Rozpoczęły się przygotowania do obrony mostu w Uścieczku na Dniestrze – ostatniej linii obrony przed miejscem postoju władz w Kołomyi.

13:00 Ze Śniatynia do Kut przybył prezydent Ignacy Mościcki. Minister Józef Beck ustalił warunki ewakuacji polskich władz z ambasadorem rumuńskim Gheorghe Grigorcea.

16:00 Odbyła się druga narada władz RP, tym razem w Kutach. Naczelny Wódz i premier poinformowali prezydenta o fatalnej sytuacji Polski i potrzebie rychłej ewakuacji. Naczelny Wódz wydaje słynną „dyrektywę ogólną" a Prezydent wygłasza orędzie do narodu „Gdy armia nasza..."

22:00 granicę z Rumunią w Kutach przekroczyli: Prezydent RP, Naczelny Wódz, premier, korpus dyplomatyczny i minister Beck. Tej samej nocy na stronę rumuńską przeszło ok. 23 tys. Polaków.

1 Wilno 18-19 września

Ludność miasta: ok. **210 000**
Siły polskie:
6
180
8
120
6 500
4-6
Miasto broniło się ok. **24 godzin**

2 Grodno 20-22 września

Ludność miasta: ok. **57 000**
Siły polskie:
24
2 500
2
Miasto broniło się **48 godzin**

MARYNARZE NA POLESIU

RAZEM OK. 40 JEDNOSTEK BOJOWYCH O WYPORNOŚCI 1 505 TON

Epopeja marynarzy Flotylli Pińskiej
Niski stan rzek we wrześniu 1939 roku (był to też problem polskiej obrony na Wiśle) uniemożliwiał aktywne wykorzystanie flotylli w walkach obronnych. Marynarze osadzili więc na dnie jednostki i sformowali oddziały piechoty, dołączając zarówno do SGO „Polesie" jak i do Grupy KOP gen. bryg. Wilhelma Orlika-Rückemanna. Część z tych ostatnich w nocy 25/26 września dostała się do niewoli sowieckiej, gdzie rozdzielono szeregowych i oficerów. Oficerów skierowano do szkoły w Mokranach, przy czym kilkunastu z nich zostało następnego dnia zamordowanych, a pozostałych przy życiu umieszczono w sowieckich obozach jenieckich.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ
Oddział w Krakowie

OPRACOWANIE I GRAFIKA: ŁUKASZ WRONA, PAWEŁ KUROWSKI
KOORDYNATOR: MICHAŁ MASŁOWSKI
KONSULTACJE: DR TEODOR GĄSIOROWSKI, DR DAWID GOLIK, DR PAWEŁ NALEŹNIAK, KRZYSZTOF PIĘCIAK

BIBLIOGRAFIA

- Czesław Grzelak, Wilno-Grodno-Kodziowce 1939, Warszawa 2000
- Janusz Magnuski, Maksym Kolenkiejew, Czerwony Blitzkrieg. Sowieckie wojska pancerne w Polsce, Warszawa 1994
- Jerzy Lojek, Agresja 17 września 1939, Warszawa 1990
- Ryszard Szawłowski, Wojna polsko-sowiecka 1939, Wydawnictwo ANTYK Marcin Dybowski, 1997
- Tadeusz Kondrucki, Jan Tarczyński, Wielki Leksykon Uzbrojenia Wrzesień 1939, Bitwa Flotylli Pińskiej, Warszawa 2014

6. WALKA NA DWA FRONTY

„Nic sobie nie mamy do zarzucenia. Zachowaliśmy honor żołnierski do końca"
Gen. Franciszek Kleeberg, dowódca SGO „Polesie"

Rozkaz Naczelnego Wodza, który 18 września przekroczył rumuńską granicę, wzywał załogi polskich miast i baz wojskowych do kontynuowania oporu. W czasie gdy lotnicze bomby i pociski z niemieckich pancerników niszczyły pozycje na Helu i Kępie Oksywskiej, na ulicach dwóch największych polskich miast – Warszawy i Lwowa – wznoszono barykady i przygotowywano butelki z benzyną. Obok żołnierzy do walki stawali także cywile. W tym samym czasie Polacy toczyli z oboma agresorami zarówno wielkie bitwy z udziałem całych armii (Tomaszów Lubelski), jak i godne pamięci mniejsze potyczki, w których wsławili się polscy żołnierze (Kodziowce).

POLSKIE REDUTY

Zabici i ranni
Intensywność walk
(średnio zabici i ranni na 1 dzień walki)
Odsetek zabitych i rannych żołnierzy

GDYNIA I KĘPA OKSYWSKA 10 – 19 WRZEŚNIA

Wąskiego pasa wybrzeża z portem morskim w Gdyni bronić miała Lądowa Obrona Wybrzeża. Już pierwszego dnia wojny oddziały te utraciły łączność z Armią „Pomorze", która została zepchnięta na południe. Przez pierwsze 10 dni wojny Gdynia była bombardowana z powietrza i morza. Gdy Niemcy rozpoczęli działania lądowe wokół Gdyni, płk. Dąbek wycofał się z żołnierzami na Kępę Oksywską. Obszar ten miał powierzchnię ok. 40 km², na którym jedynymi umocnieniami były rowy strzeleckie. Przez ponad tydzień trwały tam wyjątkowo krwawe walki.

5 000
263
30%
9 DNI

PUŁKOWNIK STANISŁAW DĄBEK

OBRONA HELU 1 WRZEŚNIA – 2 PAŹDZIERNIKA

Hel był bazą polskiej marynarki wojennej. Licząca 3 tysiące żołnierzy i marynarzy załoga znajdująca się pod stałym bombardowaniem z powietrza i morza przygotowywała się do odparcia niemieckiego desantu. Aby utrudnić szturm od lądu, 30 września zdetonowano 83 głowice torped, które miały wysadzić fragment półwyspu i uczynić go łatwiejszą do obrony wyspą.

200
6,25
7%
32 DNI

KONTRADMIRAŁ JÓZEF UNRUG

OBRONA TWIERDZY MODLIN 14 – 29 WRZEŚNIA

Twierdza Modlin pochodziła z czasów carskich i nie była przygotowana do obrony w nowoczesnej wojnie. Miała jednak kluczowe znaczenie, gdyż broniła przepraw na Wiśle i Bugu-Narwi a tym samym chroniła stolicę od północy. Stan załogi Twierdzy Modlin liczył początkowo ok. 15-20 tys. żołnierzy, ale po dotarciu rozbitych oddziałów Armii „Łódź" doszedł do ok. 40 tys., ok. 96 dział i 7 czołgów rozpoznawczych. Po pokonaniu polskich wojsk nad Bzurą, 22 września Niemcy otoczyli twierdzę także od południa i przerywają komunikację z Warszawą.

5 800
387
15%
15 DNI

GENERAŁ BRYGADY WIKTOR THOMMÉE

OBRONA WARSZAWY 8 – 28 WRZEŚNIA

Chociaż Niemcy ogłosili zdobycie Warszawy już 8 września, to ich pancerna szpica została odparta na ulicy Grójeckiej. Toczące się przez blisko dwa tygodnie bitwa nad Bzurą odciągnęła większość niemieckich sił w okolice Kutna i pozwoliła wzmocnić obronę obu brzegów stolicy. Żołnierzy wspierali cywile – wznosili barykady, kopali rowy przeciwczołgowe, wspierali strażaków i służby medyczne. Opór obrońców stolicy podnosił na duchu cały naród. Wiele walczących wciąż jednostek próbowało się przebijać z zachodu i wschodu do Warszawy. Udało się to nielicznym. Niemiecki szturm – poprzedzony najcięższym nalotem – rozpoczął się 26 września. Następnego dnia Polacy poprosili o zawieszenie broni, a 28 września skapitulowali.

21 000
1 050
25%
20 DNI

GENERAŁ BRYGADY WALERIAN CZUMA

PREZYDENT STEFAN STARZYŃSKI

OBRONA LWOWA 12 – 22 WRZEŚNIA

W 1939 r. Lwów przeżył swoją trzecią w ciągu 21 lat obronę. Tym razem nie wykorzystano wszystkich możliwości. Chociaż w mieście przebywała spora liczba żołnierzy, a do miasta dotarły transporty broni, to jednak nie powstrzymano niemieckiej dywizji, która w pierwszych dniach opanowała dominującą nad okolicą Kortumową Górę, Dworzec Główny i dotarła na wysokość kościoła św. Elżbiety przy ul. Gródeckiej. Co więcej niepowodzeniem zakończyły się próby przebicia do miasta większych polskich sił. Wsparcie tych działań przez obrońców prowadzone było zbyt słabymi siłami. Po nadejściu od wschodu Armii Czerwonej gen. Langner skapitulował przed sowietami.

4 000
400
25%
10 DNI

GENERAŁ BRYGADY WŁADYSŁAW LANGNER

MAŁE I WIELKIE BITWY

A I BITWA POD TOMASZOWEM LUBELSKIM 17-20 WRZEŚNIA

NAJWIĘKSZA BITWA PANCERNA KAMPANII WRZEŚNIOWEJ

Naczelny Wódz rozkazał Armii „Lublin" (gen. Tadeusz Piskor) i Armii „Kraków" (gen. Antoni Szylling) maszerować z Lubelszczyzny na południowy wschód, na Przedmoście Rumuńskie. Ze względu na obecność Warszawskiej Brygady Pancerno-Motorowej płk. Stefana Roweckiego, która musiała poruszać się po dobrych drogach, wybrano trasę wiodącą przez zajęty już przez Niemców Tomaszów Lubelski. Polskie siły trzykrotnie próbowały przebić się przez miasteczko. 20 września wobec okrążenia i przewagi wroga, gen. Piskor podpisał kapitulację.

B BITWA POD KODZIOWCAMI 22/23 WRZEŚNIA

NAJWIĘKSZE POLSKIE ZWYCIĘSTWO Z ARMIĄ CZERWONĄ W 1939 R.

Po ewakuacji z Grodna 101. pułk ułanów odparł w obronie okrężnej nocne ataki sowieckiej grupy pancernej. Opór ułanów dał cenny czas innym polskim jednostkom na wycofanie się i uniemożliwił wykonanie na czas zadań sowieckim oddziałom w rejonie bitwy. Po bitwie ułanom udało się ewakuować na Litwę i uniknąć niewoli, a oficerom zapewne śmierci.

C EPOPEJA ODDZIAŁU GEN. ORLIK-RÜCKEMANNA

JEDYNA ZWARTA JEDNOSTKA WOJSKA POLSKIEGO, KTÓRA WALCZYŁA TYLKO Z ARMIĄ CZERWONĄ

Generał Wilhelm Orlik-Rückemann skoncentrował część batalionów KOP i inne zapasowe jednostki, z którymi przebijał się przez kilka dni na zachód w kierunku wciąż walczącej SGO „Polesie". W ciągu dwóch tygodni jego grupa pokonała ok. 300 km tocząc liczne zwycięskie boje z Armią Czerwoną. W okolicach Szackа odparł atak czołgów, a następnie zajął miasteczko. Jednak 1 października, około 30 km na zachód od Bugu grupa KOP została rozwiązana. Część żołnierzy przedzierała się dalej na własną rękę do Rumunii lub jak sam generał, na Litwę.

D BITWA POD KOCKIEM 2-6 PAŹDZIERNIKA

OSTATNIA BITWA WOJNY OBRONNEJ

Samodzielna Grupa Operacyjna „Polesie" próbowała przebijać się do walczącej Warszawy. Na wieść o jej kapitulacji, gen. Franciszek Kleeberg postanowił opanować magazyny amunicyjne w Stawach koło Dęblina i przejść do działań partyzanckich w Górach Świętokrzyskich. Niestety w okolicach Kocka drogę oddziałom polskim zagrodziły jednostki niemieckie. Kilkudniowe walki kosztowały życie ok. 260 polskich żołnierzy.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ
Oddział w Krakowie

OPRACOWANIE I GRAFIKA: ŁUKASZ WRONA, PAWEŁ KUROWSKI
KOORDYNATOR: MICHAŁ MASŁOWSKI
KONSULTACJE: DR TEODOR GĄSIOROWSKI, DR DAWID GOLIK, KRZYSZTOF PIĘCIAK

BIBLIOGRAFIA

- Apolinariusz Zawiliński, *Bitwy polskiego Września*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak Kraków 2009
- Czesław Grzelak, *Szack-Wytyczno 1939*, Warszawa 1983
- Czesław Grzelak, *Wilno-Grodno-Kodziowce 1920*, Warszawa 2002
- Lech Wyszczelski, *Warszawa 1939*, Warszawa 2009
- Paweł Wieczorkiewicz, *Kampania 1939 roku*, Warszawa 2001
- Piotr Dardzę, *Wiadrzejsze-Oksywie-Hel 1939*, Warszawa 2009
- Władysław Steblik, *Armia „Kraków"* 1939, Warszawa 1969
- Włodzimierz Władykiewicz, *Lwów 1939*, Warszawa 2003

7. BILANS KAMPANII

„Proszę panów, z rozkazu naczelnego wodza dziś przekraczamy granicę. Jest to ostatni mój rozkaz do brygady. Ojczyzna może być z was dumna."

Pułkownik Stanisław Maczek, dowódca 10 Brygady Kawalerii

Wojna Obronna prowadzona we wrześniu i październiku 1939 roku zakończyła się dla Polski klęską. Szacuje się, że Wojsko Polskie straciło nawet 200 tysięcy zabitych i rannych. Na polu walki poległo także czterech polskich generałów. Niemcy ponieśli znacznie mniejsze straty, jednak i one okazały się dotkliwe. Uniemożliwiły Hitlerowi szybkie rozpoczęcie kolejnej kampanii. Mimo prowadzenia wojny na dwa fronty, aż 80 tysiącom polskich żołnierzy udało się ewakuować do państw sąsiednich. Ponad połowa z nich już kilka miesięcy później kontynuowała walkę na zachodzie.

STRATY

Kampania polska trwała **36 DNI**

POLEGLI ŻOŁNIERZE | RANNI ŻOŁNIERZE | ŻOŁNIERZE WZIĘCI DO NIEWOLI | ZNISZCZONE I USZKODZONE CZOŁGI | ZNISZCZONE I USZKODZONE SAMOCHODY PANCERNE | ZNISZCZONE I USZKODZONE SAMOLOTY

STRATY POLSKIE W WALKACH Z NIEMCAMI:

70 000 | 133 700 | 420 000 (+139 000 ZMARŁO)

STRATY POLSKIE W WALKACH Z SOWIETAMI:

~6 000 - 7 000 | ~575 000 (22 000 OFICERÓW ZAMORDOWANO W 1940)

STRATY NIEMIECKIE:

16 343 | 27 640 | 647 | 319 | 521

STRATY SOWIECKIE:

~2 500 - 3 000 | ~150 | ~20

ŚMIERĆ GENERAŁÓW

	GENERAŁÓW BRONI	GENERAŁÓW DYWIZJI	GENERAŁÓW BRYGADY
Polscy generałowie pełniący służbę czynną we wrześniu 1939:	2	12	83 (4 z nich zginęło w walce z Niemcami)
Wzięci w niewolę niemiecką:	0	4	30
Wzięci w niewolę sowiecką:	0	4	15

32 GENERAŁÓW UNIKNĘŁO NIEWOLI I INTERNOWANIA, A NASTĘPNIE PRZEDOSTAŁO SIĘ DO FRANCJI LUB WIELKIEJ BRYTANII (BĄDŹ TEŻ PRZEBYWAŁO TAM W CHWILI WYBUCHU WOJNY)

33 GENERAŁÓW ZOSTAŁO INTERNOWANYCH W RUMUNII I NA WĘGRZECH (18 Z NICH UCIEKŁO A 11 ZOSTAŁO PRZEKAZANYCH NIEMCOM)

– ŻADEN GENERAŁ SŁUŻBY CZYNNEJ NIE POZOSTAŁ W KRAJU PO WOJNIE OBRONNEJ (3 GENERAŁÓW W STANIE SPOCZYNKU BRAŁO UDZIAŁ W KONSPIRACJI)

GEN. BRYG. JÓZEF KUSTROŃ

Dowódca 21. Dywizji Piechoty Górskiej poległ pod Oleszycami 16 września 1939

GEN. BRYG. FRANCISZEK WŁAD

Dowódca 14. Dywizji Piechoty poległ w bitwie nad Bzurą 18 września 1939

GEN. BRYG. MIKOŁAJ BOŁTUĆ

Dowódca GO „Wschód" poległ pod Łomiankami 22 września 1939

GEN. BRYG. STANISŁAW GRZMOT-SKOTNICKI

Dowódca GO „Czersk" ranny i wzięty do niewoli 18 września 1939 pod Tulowicami, zmarł z ran 19 września 1939

W STRONĘ SOJUSZNIKÓW

Przewidując wojnę i planując obronę kraju, polskie dowództwo uwzględniło znaczącą rolę sojuszników. Mieli oni zarówno zbrojnie wystąpić przeciwko Niemcom, a w przypadku polskiej klęski, umożliwić Polakom walkę u swego boku w osobnych formacjach. Dotyczyło to przede wszystkim polskiej Marynarki Wojennej, którą w obliczu zdecydowanej niemieckiej przewagi na Bałtyku postanowiono w części ewakuować do portów angielskich. Ponadto po klęsce w wojniw obronnej polscy żołnierze przedostawali się drogą lądową i morską do Francji, aby tam wkrótce kontynuować walkę o ojczyznę.

1. POLSKA MARYNARKA WOJENNA

Plan Pekin

30 sierpnia 1939 polski Dywizjon Kontrtorpedowców odpłynął w kierunku Wielkiej Brytanii i rozpoczął współpracę z Royal Navy.

OCALONY TONAŻ **6 594 TON**

PLAN „PEKIN"

Podwodniacy

Polskie okręty podwodne na początku wojny przystąpiły do realizacji planu „Worek", który polegał na sektorowej obronie Helu przed spodziewanym niemieckim desantem. Wobec dużego zagrożenia atakami lotnictwa i marynarki wojennej niemiec, 5 polskich okrętów podwodnych otrzymało rozkaz przedarcia się do sojuszników na zachodzie. Ostatecznie udało się to dwóm okrętom „ORP Wilk" i „ORP Orzeł" a trzy pozostałe zostały internowane w Szwecji. Nie powiódł się również plan „Rurka", mającym na celu zaminowanie Zatoki Gdańskiej, i dojścia do Helu przez okręty marynarki wojennej.

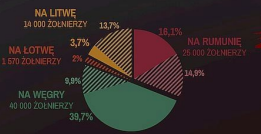

NA ZACHÓD ZBIEGŁO **48 000** ŻOŁNIERZY **(59,5%)**

INTERNOWANYCH ZOSTAŁO **32 570** ŻOŁNIERZY **(40,5%)**

2. EWAKUACJA WOJSK LĄDOWYCH

Po agresji sowieckiej na Polskę część oddziałów, jak i pojedynczych żołnierzy, próbowała przedostać się do państw neutralnych. Jedyną zwartą formacją, liczącą połowę stanu wyjściowego, która przekroczyła granicę, była 10. Brygada Kawalerii płk. Stanisława Maczka.

3. LOSY POLSKIEGO ZŁOTA

W trakcie walk udało się wywieźć z polskich banków złoto o wartości 383,4 mln zł. Jedną z ciężarówek prowadziła lekkoatletka Halina Konopacka, która w 1928 roku zdobyła pierwszy polski medal olimpijski.

TRASA EWAKUACJI ZŁOTA

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ
Oddział w Krakowie

#MojaNiepodległa

OPRACOWANIE I GRAFIKA: ŁUKASZ WRONA, PAWEŁ KUROWSKI, MAREK PAWOŃSKI
KOORDYNATOR: MICHAŁ MASŁOWSKI
KONSULTACJE: DR TEODOR GĄSIOROWSKI, DR DAWID GOLIK, DR PAWEŁ NALEŹNIAK, KRZYSZTOF PIĘCIAK

BIBLIOGRAFIA

- Józef Wiesław Dyskant, Polska Marynarka Wojenna w 1939 roku, cz.1: W przededniu wojny, Gdańsk 2000
- Edmund Kosiarz, Droga wojny śródlądowa na Bałtyku, Gdańsk 1988
- Jerzy Pertek, Wielkie dni małej floty, Warszawa 1987
- Kazimierz Porębi, Obrona Narodowa 1935-1939, Warszawa 1970
- Przemysław Dymek, Samodzielna Grupa Operacyjna „Narew" 1939 w polskiej historiografii wojskowej, Poznań 1999
- Stefan Korboński, Polskie Państwo Podziemne, 2008

8 / ZBRODNIE WOJENNE

„W sprawach związanych z rozpoczęciem i prowadzeniem wojny nie decyduje prawo, lecz zwycięstwo. Bądźcie bez litości, bądźcie brutalni.”
Adolf Hitler

Agresja niemiecka na Polskę była przykładem nowej niemieckiej taktyki Blitzkriegu, która w połączeniu z brutalnością jednostek Wehrmachtu przyniosła tysiące ofiar. Polscy żołnierze ginęli nie tylko na polach bitew, ale byli także dobijani i mordowani po oddaniu się w niewolę. Od początku wojny Niemcy prowadzili również działania mające na celu fizyczną likwidację ludności cywilnej, zarówno Polaków jak i Żydów. Zbrodnie na Polakach popełniała także ludność ukraińska. Agresja sowiecka, prowadzona pod hasłem "wyzwolenia" narodów Białorusi i Ukrainy, oznaczała okupację Kresów II Rzeczpospolitej połączoną z eliminacją polskich elit intelektualnych.

„RYCERSKI” WEHRMACHT

- A. **3-4.09 Złoczew** – zamordowano **200** cywili
- B. **04.09. Katowice** – rozstrzelano około **80** obrońców miasta
- C. **05.09. Serock** – zamordowano ponad **80** polskich żołnierzy
- D. **06.09. Moryca** – rozstrzelano **16** polskich oficerów a żołnierzy spalono w zabudowaniach
- E. **08.09. Ciepielów** – wymordowanie **300** jeńców 7. Dywizji Piechoty
- F. **12.09. Szczucin** – zamordowano ok. **40** jeńców i **30** polskich cywilów
- G. **13./14.09. Zambrów** – zastrzelono **200** jeńców, na których wcześniej wpuszczono przestraszone konie
- H. **22.09. Sochaczew** – rozstrzelano ok. **50** żołnierzy Obrony Narodowej
- I. **28.09. Zakroczym** – zamordowano już po kapitulacji ok. **500** żołnierzy i **100** cywilów

55 PIERWSZYCH DNI WOJNY

714 zarejestrowanych mordów, w których zginęło **16 336** osób. Znaczną część ofiar zabito w ciągu pierwszych czterech tygodni wojny. Ludzie ci ginęli przeważnie w bombardowaniach otwartych miejscowości i ostrzeliwaniu dróg ucieczki przez Luftwaffe, której piloci urządzali sobie swojego rodzaju „polowania”.

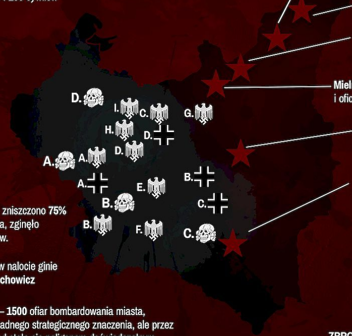

ZBRODNIE SOWIECKIE

- **Sopoćkinie** – zamordowanie gen. Józef Olszyna-Wilczyńskiego, dowódcę Okręgu Korpusu nr III Grodno
- **Wilno** – wymordowanie polskich obrońców
- **Grodno** – wymordowanie ponad 300 obrońców miasta
- **Mielniki** – wymordowanie żołnierzy i oficerów KOP rannych pod Szackiem
- **Mokrany** – rozstrzelanie ok. 20 marynarzy tzw. Flotylli Pińskiej
- **Lwów** – rozstrzelanie kolumny policjantów na rogatce ul. Zielonej

ŁĄCZNIE ARMIA CZERWONA ZAMORDOWAŁA WE WRZEŚNIU I PAŹDZIERNIKU 1939 ROKU **~2500** ŻOŁNIERZY

NALOTY TERRORYSTYCZNE

- A. **01.09. Wieluń** – zniszczono **75%** zabudowy miasta, zginęło **127** mieszkańców.
- B. **09.09. Lublin** – w nalocie ginie poeta **Józef Czechowicz**
- C. **13.09. Frampol** – **1500** ofiar bombardowania miasta, które nie miało żadnego strategicznego znaczenia, ale przez swój idealny układ stało się poligonem doświadczalnym
- D. **25.09. Warszawa** - w trwającym **10** godzin nalocie bierze udział ok. **400** samolotów, które zrzucają **560** ton bomb burzących i **72** tony bomb zapalających

ZBRODNIE NIEMIECKIE NA LUDNOŚCI CYWILNEJ

- A. **Torzeniec – 38** ofiar
- B. **Częstochowa – 200** ofiar
- C. **Przemyśl – 600** ofiar
- D. **Bydgoszcz – 400** ofiar (w pierwszych dniach)

SOJUSZNICY DIABŁA

LEGION UKRAIŃSKI

W Kampanii Wrześniowej uczestniczył liczący **600** żołnierzy Legion Ukraiński, który sformowany został i przeszkolony u boku Niemców. 9 września Ukraińcy przekroczyli granicę u boku słowackiej 2. Dywizji Piechoty „Škultéty” kierując się na Baligród. W połowie września 1939 członkowie Legionu spalili żywcem **40** jeńców – żołnierzy Wojska Polskiego w stodole w miejscowości Bystrzyca. Legion został rozwiązany po wkroczeniu Armii Czerwonej do Polski a jego żołnierze zasilili inne niemieckie jednostki pomocnicze.

ARMIA SŁOWACKA

1 września Polskę zaatakowała Armia Słowacka posuwając się w kierunku podhalańskim, nowosądeckim i bieszczadzkim. Siły słowackie tworzyła Armia Polowa „Bernolák” (**50 000** żołnierzy) pod dowództwem gen. Ferdinanda Čatloša w sile czterech dywizji piechoty. Wspierały ją trzy dywizjony lotnicze (**30** samolotów). Armia słowacka straciła 18 zabitych i 46 rannych, wzięła do niewoli ok. **1350** polskich jeńców. Słowacja przyłączyła ok. 770 km² terytorium Polski czyli ok. 0,2% swego ówczesnego terytorium zamieszkanego przez **34 509** obywateli polskich.

ANTYPOLSKIE WYSTĄPIENIE UKRAIŃCÓW

- W Wojsku Polskim służyło ok. **115 000** żołnierzy narodowości ukraińskiej
- W pierwszych dniach wojny w walkach z żołnierzami niemieckimi zginęło około **8 000** Ukraińców
- Prawie **16 000** zostało rannych

11 września 1939 r. po wkroczeniu oddziałów Wehrmachtu na teren Małopolski Wschodniej, grupy zbrojne **Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów** rozpoczęły szeroko zakrojoną akcję antypolską. Przedstawiciele organizacji otrzymali niejednoznaczne obietnice stworzenia niepodległego państwa ukraińskiego na wschodnich terenach Rzeczpospolitej. Ze względu na porozumienie z Sowietami, Niemcy nie rozpowszechniali tej informacji.

- **183** miejscowości dotkniętych atakami
- **~1 000** zabitych Polaków na Wołyniu
- **~2 000** zabitych Polaków w Małopolsce Wschodniej
- **~400** napadów na polskich żołnierzy i cywilów

Największa masakra miała miejsce nocą z 11 na 12 września we wsiach Stawyżany i Oborczyn, gdzie bojówki **OUN** rozbroiły i wymordowały około **500** polskich żołnierzy.

W wystąpieniach wzięło udział ok. **7700** Ukraińców, którzy głównie na skutek akcji oddziałów Wojska Polskiego i policji, stracili **160** zabitych i **53** rannych. Spalono co najmniej **4** polskie miejscowości i zniszczono **1** most. Polska kontrakcja spowodowała spalenie **5** wsi ukraińskich.

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ
Oddział w Krakowie

OPRACOWANIE I GRAFIKA: ŁUKASZ WRONA, PAWEŁ KUROWSKI, MAREK PIWOŃSKI
KOORDYNATOR: MICHAŁ MASŁOWSKI
KONSULTACJE: DR TEODOR GĄSIOROWSKI, DR DAWID GOLIK, KRZYSZTOF PIĘCIAK

BIBLIOGRAFIA

- Tomasz Sudoł, *Zbrodnie Wehrmachtu na jeńcach polskich we wrześniu 1939 roku* [w:] *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, nr 8-9 (129-130) 2011
- Jochen Böhler, *Najazd 1939. Niemcy przeciw Polsce*, Kraków 2011
- Jochen Böhler, *Zbrodnie Wehrmachtu w Polsce. Wrzesień 1939. Wojna totalna*, Kraków 2009
- Günter Schubert, *Bydgoska krwawa niedziela. Śmierć legendy*, Bydgoszcz 2003
- Andrzej Wawryniuk, *Antypolska działalność ukraińskich nacjonalistów w kampanii polskiej 1939 roku* [w:] *Radzyński Rocznik Humanistyczny*, T.16, 2/2018
- Sprawozdania w przedmiocie strat i szkód wojennych Polski w latach 1939–1945 http://orka.sejm.gov.pl/opinie8.nsf/nazwa/513_straty_PL/$file/513_straty_PL.pdf

PLIKI DO POBRANIA

Wrzesień 1939. Infografiki historyczne. Droga do wojny 1918-1939 (pdf, 10.73 MB) 22.08.2019 21:00
Wrzesień 1939. Infografiki historyczne. Przygotowania (pdf, 1.85 MB) 28.08.2019 14:50
Wrzesień 1939. Infografiki historyczne. A więc wojna! (pdf, 5.91 MB) 31.08.2019 21:58
Wrzesień 1939. Infografiki historyczne. Obrona przed agresją, 4-16 września (pdf, 2.1 MB) 04.09.2019 07:18
Wrzesień 1939. Infografiki historyczne. Sowiecka agresja na Polskę (pdf, 9.87 MB) 16.09.2019 18:19
Wrzesień 1939. Infografiki historyczne. Walka na dwa fronty (pdf, 6.77 MB) 22.09.2019 23:01
Wrzesień 1939. Infografiki historyczne. Bilans kampanii (pdf, 13.9 MB) 02.10.2019 06:55
Wrzesień 1939. Infografiki historyczne. Zbrodnie wojenne (pdf, 2.41 MB) 09.10.2019 07:43